

-
2. Кубок Тернопільської обл спінінг берег. URL: / <http://www.active.lviv.ua/12-10-14-t8527.html>.
 3. Geocological problems of decentralization (on Ternopol region materials) / L. P. Tsaryk, L. V. Yankovs'ka, P. L. Tsaryk [et al.] // Journal of geology, geography and geocology. 2020. Vol. 29, issue 1. P. 196-205.
 4. Янковська Л. Басейновий підхід до дослідження проблем природокористування (на прикладі річки Качава) / Л. Янковська, С. Новицька, А. Цідило // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль: Тайп, 2022. Вип. 1. (52). С. 209-219
 5. Янковська Л.В., Цідило А.В. Романівський став як перспективний рекреаційний об'єкт Байковецької ОТГ// Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 305–310.

УДК 911.3:338.48

Любов АЛЬТГАЙМ, к. геогр. н., доцент
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НА ПРИРОДОЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЯХ

Виховання любові до навколишньої природи, дбайливого до неї ставлення починається із раннього дитячого віку. Для загальноосвітніх шкіл, гімназій, коледжів, студентів закладів вищої освіти природознавчі екскурсії сприяють поглибленню отриманих ними у навчальному закладі знань, розвивають допитливість і бажання глибше осягнути таємниці природи, ширше відкривають світ прекрасного, формують високі екологічні і моральні ідеали. У дорослого населення природознавчі екскурсії розширюють природничо-наукові знання про природу, мотивують брати участь у суспільно-корисній природоохоронній справі із очищення навколишнього природного середовища від сміття, сприяють виробленню активної життєвої позиції людини.

Природознавча екскурсія проводиться у природному середовищі, її об'єктами є предмети і явища природи. Такими місцями можуть бути ліс, річки, озера, моря та інші водойми,

форми земної поверхні із своїм рослинним і тваринним світом у звичному для них середовищі перебування. Тому природознавчі екскурсії, у переважній більшості, є тематичними і поділяються на: ботанічні, зоологічні, геологічні, гідрологічні, екскурсії до унікальних пам'яток природи й тощо.

Залежно від місця проведення тематичні екскурсії можуть бути міськими, музейними, заміськими, від чого і будуть залежати їхні назви. Наприклад, ботанічна екскурсія «Садами і парками міста» є міською, а екскурсія «У гості до зеленого друга» (у ліс) або «Зелена аптека» - заміськими. Ботанічна екскурсія може проходити як під відкритим небом - «У ботанічний сад», так і у закритому приміщенні, наприклад, в оранжереї, на виставці («У світ квітів»). Також тематичні екскурсії у природу можна доповнювати відвідуванням певного відділу краєзнавчого музею чи природничого із відповідної тематики. Головне завдання всіх цих природознавчих екскурсій полягає у тому, щоб, показуючи об'єкти природи, розширити знання екскурсантів про навколишню природу, виховати дбайливе ставлення до природних багатств, зробити кожного екскурсанта активним і свідомим учасником заходів щодо раціонального використання, збереження, охорони й відтворення природних багатств. [2]

Так, на ботанічних екскурсіях традиційно подаються загальні відомості про склад рослинного світу в Україні, дається характеристика рослинного світу країни, краю, області, показуються види рослин, що характеризують рослинність даної місцевості. І також акцентується увага екскурсантів на інформації про реліктові, ендемічні й зникаючі види рослин цієї території і заходах, які спрямовані на збереження їх видового складу.

У зоологічних екскурсіях можна розкривати проблеми ролі людини у світі тварин. Спостереження за дикими тваринами повинні супроводжуватися розповіддю про їхнє життя, звички, пристосованості до навколишнього середовища. Під час таких екскурсій на сільськогосподарські підприємства і ферми, можна також зробити акцент про значення тварин для людини, для народного господарства. На всіх зоологічних екскурсіях доречною буде інформація про охорону тварин, особливо рідкісних, які занесені до Червоної книги України.

На геологічній екскурсії розповідь буде присвячена будові

земної кори, екскурсійний маршрут пролягатиме рівнинами і горами, старими руслами річок і дном древніх морів. Об'єктом відвідування може бути геологічний розріз, оголення і виступи на поверхні Землі, на яких видно склад і будову порід, їхній вік, межі найдавніших гір, морів і річок. При цьому відбувається знайомство із такими поняттями як «геологічний календар» і «палеонтологічний годинник», які показують, що кожен шар Землі містить свої неповторні залишки живих істот, властиві конкретному періоду часу, із них видно, як змінювалось життя на планеті. На геологічних екскурсіях можна ознайомити екскурсантів із геологічною картою і картою корисних копалин своєї області або краю, кудюю пролягає екскурсійний маршрут, порівнювати їх із картами країни загалом. Це допоможе наочно переконатися, наскільки багаті природні комори надр корисними копалинами і, при цьому робити акцент на тому, як важливо ощадливо використовувати їх. Екскурсійними об'єктами можуть бути родовища «сонячного каменю» – бурштину, кам'яного вугілля, «чорного золота» - нафти, «блакитного палива» - природного газу, різних металів, самоцвітів, напівкоштовного каміння тощо. Обов'язковою частиною кожної геологічної екскурсії має бути екологічна підтема про надра. Надра - це дари природи, що зберігають мінеральне паливо, чорні, кольорові й благородні метали, дорогоцінні камені, радіоактивні й рідкі елементи, сировину для хімічної промисловості й будівельні матеріали. Велику зацікавленість зазвичай представляють саме мінералогічні екскурсії. Вони знайомлять своїх учасників із закономірностями утворення різних мінералів, дорогоцінного і напівкоштовного каменю.

Найбільш поширеними, все таки, є оглядові природознавчі екскурсії, які інформують про весь навколишній природний комплекс. Об'єктами таких багатопланових екскурсій у природу є різні об'єкти і явища живої й неживої природи. Прикладом оглядової природознавчої екскурсії може бути замиська екскурсія у ліс, що розкриває ліс як симбіоз рослинного й тваринного світу. Екскурсії у ліс поділяються на сезонні, за порами року, наприклад: зимові («Зимова казка»), весняні («Зустріч із весною»), літні («Дари природи») і осінні («Золота осінь»).

Склад екскурсійних груп природознавчих екскурсій, як правило, різний. Він може бути однорідним, що складається із

екскурсантів однієї категорії, наприклад школярів одного класу, студентів одного курсу й факультету. Він може бути різномірним, так звані збірні групи, учасниками їх є особи, які самостійно обрали таку екскурсію.

Природознавчі екскурсії для школярів і студентів реалізують переважно виховні і навчальні завдання. Вони вчать дітей любити природу, бачити у навколишній природі прекрасне, уміти слухати лісові шелести, спів птахів, голоси звірів, тишу гір, відтворити побачене у віршах, творах, малюнках, бути вірним другом і захисником природи, пробуджують у школярів і студентів спостережливість, допитливість, бажання проникнути у таємниці природи. Про це свідчать і їхні назви: «Увійди у природу другом», «Сто побачень із природою», «Ритми гаю», «Білою стежкою парку», «У лісову казку» тощо. А вже природознавчі екскурсії для дорослого населення різні за своїми завданнями. Це можуть бути пішохідні екскурсії для відпочиваючих на туристичних базах, у готелях і кемпінгах, які будуть засобом пізнання навколишньої природи, правильного орієнтування на місцевості під час туристичних походів або участі у природоохоронних та екологічних заходах і флешмобах. Екскурсії у природу для відпочиваючих у санаторіях і будинках відпочинку, крім загальних для всіх пізнавально-виховних завдань, здійснюють і лікувально-профілактичні функції, на них потрібно враховувати організаторам і екскурсоводам фізичне навантаження екскурсантів під час екскурсії, відстань, швидкість руху залежно від стану здоров'я учасників і профілю санаторію. Природознавчі екскурсії для місцевого населення можуть бути загальноосвітніми й чергуватися із відпочинком на природі. Такі екскурсії організуються за певними розділами і темами.

Під час розповіді на природознавчій екскурсії потрібно опирається на наукові знання багатьох природничих наук, таких, як біологія, геологія, фенологія, географія, й інших наук, а також на всебічне знання природи рідного краю, її сезонних змін із постійним акцентом на екологічний аспект.

Природознавча екскурсія ґрунтується на вивченні локального природного комплексу території, на вивченні об'єктів природи на місці їхнього знаходження, у їхньому природному середовищі перебування. Обов'язковим елементом підготовки

екскурсії у природу є спостереження об'єктів природи. На всі відібрані природні об'єкти на маршруті заповнюється паспорт екскурсійного об'єкта. У нього вносяться наступні відомості: найменування об'єкта природи (ліс, річка, гора, печера, предмет або явище природи), географічне положення об'єкта, на чий території перебуває об'єкт (лісгосп, заповідник, заказник тощо), характеристика об'єкта, назва, дата виникнення. Вказуються розміри: площа, довжина, ширина, висота, глибина; сезонні явища; головні представники тваринного світу; реліктові, ендемічні, що зникають види рослин і тварин; рослини й тварини, які занесені у Червону книгу, особлива увага приділяється рослинам і тваринам, що охороняються. А також у чому полягає цінність об'єкта, його народногосподарське значення, у якому стані він перебуває, що необхідно зробити для його охорони. Вказуються додаткові відомості, література, прізвище особи, що складає паспорт об'єкта і дата заповнення. [1]

Розробка природознавчої екскурсії припускає глибоке й всебічне вивчення природи місцевого краю, вивчення карт місцевості, виявлення й вивчення екскурсійних можливостей природи краю, проблеми охорони навколишнього середовища. [3]

Під час підготовки і формування природознавчих маршрутів потрібно опрацювати наступні джерела: друковані видання; закони і постанови щодо охорони природи; історичні і геологічні джерела країни, краю, області; інформацію фізичної й економічної географії країни, краю, області; спеціальної (за темою) краєзнавчої літератури; спеціальної у різних аспектах природи літератури; визначники рослин; календарі погоди; тощо. На основі опрацьованого матеріалу: визначити тему екскурсій; вивчити об'єкти природи на місці їхнього знаходження; скласти паспорти екскурсійних об'єктів; відібрати об'єктів природи для передбачуваної екскурсії; скласти маршрут екскурсії; визначити місця показу об'єктів природи на екскурсії; продумати моменти безпеки екскурсантів на маршруті. Проведення природознавчих екскурсій вимагають від екскурсовода: володіння елементами техніки туризму (пішохідного, гірського, водного тощо); вмінь і навиків орієнтування на місцевості; надання першої долікарської допомоги; визначення часу показу об'єктів природи й розповіді про них. [1]

Для здійснення підготовчої роботи із створення природознавчої екскурсії членам творчої групи дається конкретне завдання: одному - вивчити рельєф даної місцевості, іншому - рослинний світ, третьому - тваринний світ, четвертому - художню літературу про природу даного краю тощо. Під час підготовки матеріалів для розповіді екскурсії доцільно також організовувати комунікацію із науковцями, аматорами природи, виїзди на природу, у сільськогосподарські, фермерські підприємства, мисливські угіддя, заповідники, заказники, на метеостанції, в обсерваторії тощо.[4]

Особливістю підготовки екскурсії у природу є узгодження маршруту із місцевими департаментами із туризму й екскурсій, туристичними інформаційними центрами, іншими відповідними службами, тому що маршрут екскурсії може бути прокладений у гори, річкою, озером, морем, в умовах, у яких життя, здоров'я екскурсантів, їхня безпека повинні бути гарантовані. Маршрут прокладається безпечними для туристів і екскурсантів стежками.

Визначаючи маршрут екскурсії, варто виходити із того, щоб на ньому були представлені об'єкти природи, характерні для даного природного комплексу й екскурсії, що розкривають тему. Кожному із них вибирається місце для показу - місце розташування групи. Таким місцем зазвичай є галявина, височина, із якої добре видно намічений для показу об'єкт природи - оглядова площадка.

Література:

1. Альтгайм Л.Б. Організація екскурсійних послуг. Навчально-методичний посібник для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризм».- Тернопіль 2017. - 204 с.
2. Альтгайм Л.Б. Основи музейної та екскурсійної діяльності. Курс лекцій для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Географія».- Тернопіль, 2009. - 118 с.
3. Альтгайм Л.Б. Туристичне краєзнавство. Курс лекцій для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризмознавство». - Тернопіль 2014. - 244 с.
4. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с. (Серія «Альма-матер»).